

¹Бердыгулова Г.Е. ²Ерболат Е.

^{1,2}Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
E-mail: ¹gberdygulova@mail.ru, ²erbolatelai@mail.ru

ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ АЙМАҚТЫҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚПЕН ЖАҒАНДАНУ ҮДЕРІСІНДЕГІ САЯСИ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ЭКОНОМИКАЛЫҚ КӨЗҚАРАС

Аңдатпа. Бұл мақаланың мақсаты – жаһандану жағдайында Орталық Азиядағы аймақтық ынтымақтастық мәселелерін талдау болып табылады. Жаһандану сөзі әдетте, аналитикалық категория бойынша емес, негізінен сипаттама болып табылады. Зерттеудің жаңалығы, бағыттары және идеялары. Осы орайда біз мақалада жаһанданудың оң және нормативтік талдауына назар аударамыз. Сонымен қатар сауда, экология, қаржы және гендерлік мәселелерге ерекше көңіл бөлінеді. Экономикалық тиімділіктің де, әлеуметтік әділеттіліктің де принциптеріне негізделген жаһандық басқару құрылымы қалаулы жағдай болып табылады; дегенмен, жаһанданудың қазіргі бұзылған процесі аймақшылдықпен немесе тіпті ұлттық протекционизммен және бәсекелестікпен аяқталуы ықтимал. Мұнда алға қойылған негіздеме негізінде көпжақты ынтымақтастық кезек күттірмейтін қажеттілік болып табылады. Орталық Азия үшін мұндай көпжақты аймақтық ынтымақтастық ерекше қиындықтар туғызады. Соған байланысты бұл мақалада сондай мәселелерді шешу үшін мүмкіндіктер қарастырылады. Мақалада факторлық талдау және синтез әдістері қолданылады. Сондай-ақ, мақалада жаһандану жағдайында саяси және экономикалық факторлардың өзара әрекеттесуінің бірегей аспектілері талданады, бұл Орталық Азия елдері үшін нақты міндеттер мен мүмкіндіктерді анықтауға мүмкіндік береді.

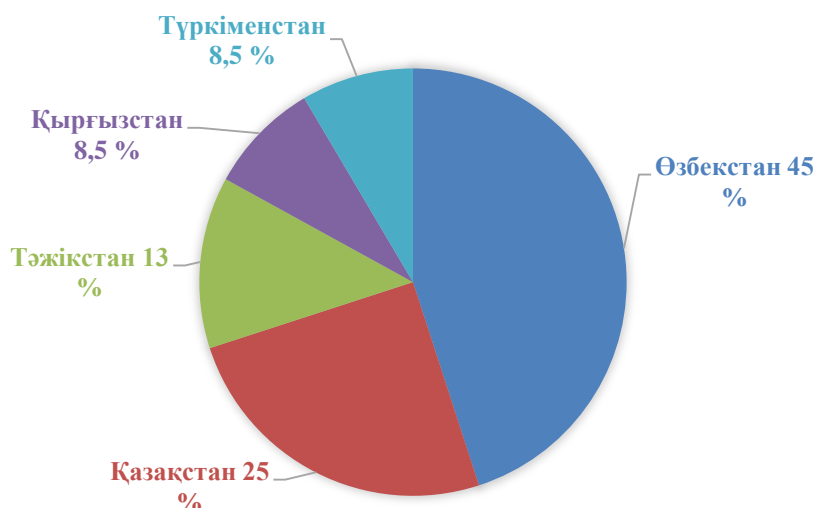
Кілт сөздер: Орталық Азия, жаһандану, саясат, әлеуметтік экономика, экономика, ынтымақтастық.

Кіріспе

Бүгінгі таңда Орталық Азияның өңірлік ынтымақтастығының тарихы әдеттегіден гөрі алға жылжуда. 1993 жылы бес посткеңестік мемлекеттің басшылары аймақты кеңестік «Орта Азия» термині емес, «Орталық Азия» деп қайта анықтап, Қазақстан оның ажырамас бөлігі екенін растады. Оның үстіне, одан кейінгі жиырма жыл ішінде Орталық Азия мемлекеттері ұлы державалардың қарсылығына қарамастан Орталық Азияны ядролық қарудан азат аймақ ретінде құруға қол жеткізді. Орталық Азиялық аймақшылдық ешқашан дамымаған деген түсінік жалған: 1990 жылдардың ортасында Ташкент пен Астана арасындағы жаңа серіктестік Қырғызстан мен Тәжікстанды қамту үшін кеңейтілді. Бұл кейінірек Орталық Азия ынтымақтастық ұйымы (ОАО) деп өзгертілген Орталық Азия Одағының құрылуына әкелді. Бірақ 2000 жылдардың басында аймақтағы геосаяси бәсекелестіктің үдеуі біршама мәселелерге әкеліп соқты. Мәселен Мәскеу бастаған Орталық Азия ынтымақтастығы мен Еуразиялық интеграция арасындағы шиеленістер. 2005 жылы Владимир Путин ОАО-ға қосылуды өтініп, кейіннен оны Еуразия кеңістігіндегі интеграциялық құрылымдарға біріктіруді жобалағанда, бұл Орталық Азия ынтымақтастығын іс жүзінде тоқтатты. Орталық Азия мемлекеттері бұл байланыстарды жаңғыртуға ұмтылғандықтан, оларды барлық аймақтық мемлекеттер үшін шешуші болып қалатын Ресей мен Қытай сияқты державалармен қарым-қатынастан оқшаулау басты міндет боғанын көрсетті. Осы орайда көптеген саяси адамдар Орталық Азия туралы өз ойларын айта бастады оның ішінде мына бір мәліметтерге басты назар аударуға да болады [1].

«Орталық Азия аймақтағы даму тенденциясына әсер етуге тырысатын ірі геосаяси ойыншылардың мүдделерінің тоғысында. «Орталық Азия бестігі» өз мүдделерін есепке алу үшін кез келген сыртқы актерлерге қарсы тұру үшін пәрменді қадамдар әзірлеуі қажет», – деп аналитика мектебінің түлегі Фазлиддин Джамалов өз еңбектерінде арнайы қарастырған болатын [2].

Қазіргі уақытта интеграциялық топтардың артықшылықтарын асыра бағалау мүмкін емес. Әлемдік сауданың шамамен 40%-ы әртүрлі бірлестіктерге кіретін елдер арасында жүзеге асырылады және осы келісімдердің көпшілігі халықаралық ынтымақтастық салаларына әсер етеді, бұл экономикалардың өзара тәуелділігін көрсетеді. Елдерді біріктірудің негізгі мақсаты – өз үкіметтерінің мүдделерін жүзеге асыру, оған басқа елмен синергиясыз қол жеткізу мүмкін емес. Интеграциялық бірлестіктер әлемдік экономиканың орнықты және жанжалсыз дамуы үшін қажет [3]. Атап айтқанда, Орталық Азия аймағында оларды жүзеге асыруға бірнеше әрекет жасалған болатын. БҰҰ бағалауы бойынша қазіргі уақытта Орталық Азия халқы 78, 165 567 миллион адамды құрайды [4]. Бұл жерде бес елдің үлесін қарастырар болсақ, 1-суретте пайыздық көрсеткіштері бейнеленген (1-сурет).

1-сурет – Орталық Азия аймағындағы мемлекеттердің халық саны үлесі

Осы орайда неліктен елдер интеграциялануы керек?

Бұл жерде алғышарттардың жіктелуіне әртүрлі көзқарастар болуы мүмкін, бірақ олардың негізгілері келесі екі санатты қамтиды:

➤ Экономикалық дамудың жақындығы және интеграцияланатын елдердің ортақ мәселелері. Әдетте елдер даму деңгейіне қарай біріктіріледі, мысалы, дамушы елдермен дамушы елдер біріктіріледі;

➤ Елдердің географиялық орналасуының жақындығы. Ортақ шекара, тарихи қалыптасқан қарым-қатынастар және ұқсас мәдени құндылықтар бірлестіктерді құрудың қозғаушы күші болып табылады.

Мұндай топтар әдетте бір елдің сәтті бірігуі нәтижесінде пайда болады, содан кейін аймақтағы көршілес елдерде бірте-бірте қосылады [5].

Бұл алғышарттар Орталық Азия елдері арасындағы аймақтық әріптестіктің күн тәртібінде әрқашан басым болып отырғаныда бар. Аймақ елдеріне тән ортақ факторлардың ішінде оларды тығыз ынтымақтастыққа ынталандыратын бағыттарын бөліп көрсетуге болады:

➤ Аймақ елдерінің географиялық орналасуы және олардың барлығымен шекарасы;

- Ұлттық, мәдени, діни және әлеуметтік-экономикалық құндылықтардың ұқсастығы мен жақындығы;
- Жалпы көліктік және энергетикалық коммуникациялардың болуы;
- Аймақтағы су ресурстарын ұтымды бөлісу;
- Аймақтағы қоршаған ортаны қорғау, қауіпсіздік және тұрақты даму мәселелерінің ортақтығы [6].

Зерттеу материалдары мен әдістері

Тақырыпты зерттеу барысында, бұл жерде интеграцияның тиімді құрал екендігін сонымен қатар кең аймақтық лингвистикалық топты құруға көмектесетін лингвистикалық аспект болып табылатыны қарастырылады. Мысалы, Еуропа елдері біртұтас тілдік кеңістікті қалыптастыру арқылы бірігуді ұйымдастыра алды, бірақ сонымен бірге өздерінің ұлттық тілдерін сақтап қалды. Орталық Азиядағы түркі тілдік топтарының ұқсастығы біріктіру үшін жоғарыда аталған тәсілді қолдану негізінде пайдаланылуы мүмкін.

Тақырыптың зерттелу дәрежесі

Осы орайда мақаланың зерттеу жұмысы бойынша дүниежүзі аймағындағы көрсеткіштерге сүйене кетейік: дүниежүзілік банктің зерттеуіне сәйкес, интеграцияны біріктіру нәтижесінде тауарлар немесе қызметтер нарығының орта есеппен 10%-ға ұлғаюы орта есеппен 5%-ға инвестиция ағынына әкеледі. Аймақтық бірігудің салдары қысқа, орта және ұзақ мерзімді перспективада көрінуі мүмкін екеніне қарамастан жалпы алғанда, сауда кедергілерінің жойылуы бәсекелестіктің күрт өсуін тудыратын өңірлік тауар айналымының өсуіне әкелетінін атап өтуге болады. Оған мысал өндірістің мамандануы, транзакциялық шығындардың азаюы, табыстың өсуі және т.б. Оған дәлел – Еуропа қайта құру және даму банкінің аймақтың жалпы ішкі өнімі 2022 жылы 4,3%-ға, 2023 жылы 4,8%-ға өседі деген болжам жасаған [7]. Сонымен бірге бұл зерттеу жұмыстары Орталық Азия аймақ елдерінің ынтымақтастықтағы түрлі мәселелермен жаһандану үдерісіндегі жалпы саяси және әлеуметтік экономикалық көзқарастарға бағытталғанын көрсетеді.

Талқылау

Орталық Азияның аймақтық ынтымақтастықтың дамуына сыртқы және ішкі факторлар әсер етеді. Аймақтық дамуға кедергі келтіретін ішкі факторлардан бастайық.

➤ Ең алдымен, мемлекеттер өздерінің егемендігіне қауіп төндіреді. Мемлекеттілікті нығайту және аймақты нығайту өзара эксклюзивті процестер ретінде қарастырылады. Мемлекеттілікті нығайту ықпалды арнайы қызметтермен, құқық қорғау органдарымен және армиямен «қуатты» мемлекет құру жолымен жүреді. Бұл тұрғыда көрші елдер өздерінің қауіпсіздігіне төнетін қауіп-қатердің көзі ретінде қарастырылады, ал аймақты нығайту негізінен «күш» компонентімен толтырылады.

➤ Орталық Азия елдерінде мемлекеттік басқарудың жоғары орталықтандырылуы. Демократияландыру мен аймақшылдық бір-бірін анықтайтын процестер және олар бір-біріне тікелей тәуелді: мемлекетішілік демократияландыру және басқаруды орталықсыздандыру неғұрлым жоғары болса, соғұрлым мемлекетаралық аймақшылдықтың дамуы ықтимал. Орталықтандырылған жүйелер көбінесе ұлтшылдық саясатты жүргізуге бейім және ұлттық мүдделер деп жарияланған режимнің мүдделерін неғұрлым толық іске асыруға көмектесетін жағдайларда ғана ынтымақтастыққа дайын. Дискурс ұлтшылдыққа қарсы. «Аймақшылдық» саяси шешім қабылдаушылар арасында да, академиялық және сарапшылар қауымдастығында да үстемдік етеді, дегенмен аймақшылдық негізгі аймақтық мәселелерді шешуде аймақтың ұлттық мемлекеттерінің ұстанымдары мен мүмкіндіктерін нығайту құралы бола алады.

➤ Аймақтық сәйкестілік пен регионализм ұғымдарының шатасуының болуы. Регионализм деп берілген ұлттықтан жоғары құрылымдардың болуы түсініледі. Бұл тәсіл мемлекеттік егемендіктің жоғалуының бір жолы деп қарастырады. Аймақтық интеграция КСРО құрамындағы тәжірибемен байланысты, сондықтан ОА елдерінде ұлттықтан жоғары органдарға кез-келген өкілеттіктерді беруден бас тартуды жөн деп санайды.

➤ Мемлекеттердің ресурстық әлеуетінің айырмашылығы. Аймақ елдері арасындағы табиғи ресурстардың біркелкі бөлінбеуі КСРО ыдырағаннан кейінгі Орталық Азия елдерінің экономикалық және саяси дамуын негізінен айқындады. Іс жүзінде барлық қазбалы отын қоры Қазақстанда, Өзбекстанда және Түркіменстанда шоғырланған. Сонымен қатар, аймақтағы су ресурстарының 90 пайызы Қырғызстан мен Тәжікстаннан келеді.

➤ Саяси мәдениеттердегі, экономикалық даму стратегиялары мен геосаяси интеграциядағы айырмашылықтар – Орталық Азияда бұл жағынан ұқсас елдер жоқ. Бұл бағытта, Қырғызстан «жылдам» саяси және экономикалық реформалар жолын таңдады, ал Қазақстан, Тәжікстан, Түркіменстан және Өзбекстан қалыптасқан саяси режимді сақтай отырып, экономикалық реформаларға сүйеніп отыр. Дегенмен, Қазақстан, Тәжікстан, Түркіменстан және Өзбекстанның экономикалық даму стратегиялары мүлде бөлек. Саяси жүйелердің кейінгі дамуы да әртүрлі.

➤ Аймақтық үстемдік үшін бәсеке. Бұл текетірес күні бүгінге дейін жалғасуда. Қазақстан мен Өзбекстан президенттерінің көзқарастарындағы және соның салдарынан мемлекет дамуының үлгілері мен стратегияларының бағыттарының, сондай-ақ аймаққа арналған жобалардағы айырмашылықтар («Тұраншылдық» Ислам Каримов және Нұрсұлтан Назарбаев «Еуразияшылдық»). Н. Назарбаев аймақтық саяси диалогты орнатуға айтарлықтай кедергі келтірді.

➤ Сондай-ақ, өңір мемлекеттері сыбайлас жемқорлық деңгейін өлшейтін көптеген индекстер бойынша жетекші орындарды иеленетінін атап өткен жөн. Сыбайлас жемқорлықтың жоғары деңгейі әр елдегі бәсекелестік ортаның шектеулеріне және мемлекетаралық транзакциялардың ашықтығына байланысты аймақтық ынтымақтастықты шектейді [8].

Жоғары да айтылғандай аймақтық дамуға кедергі келтіретін ішкі факторлардың бірі бұл қазіргі уақытта өзекті мәселеге айналып отырған су мәселесі. Нақтылай кетер болсақ Орталық Азия мемлекеттерінің су қорының азаюы. Қазіргі таңда Орталық Азиядағы елдердің су мәселесі төңірегінде өзіндік мүдделері мен талаптары қалыптасқан. Бұл жағдай мемлекеттер арасындағы шекаралық тұрақтылықты бұзылып, достық қарым-қатынасқа сызат түсуіде мүмкін болып отыр.

Орталық Азия елдерінің дамуының маңызды факторларының бірі – олардың сумен қамтамасыз етілуі. Алайда аймақтық сулардың негізгі көздері Қырғызстан мен Тәжікстаннан бастау алады оған қоса Өзбекстан, Қазақстан және Түрікменстан арқылы өтіп, Арал теңізіне құяды. Орталық Азияның су ресурстары іс жүзінде таусылды: қазіргі уақытта аймақтағы шамамен 170-180 текше метр су ресурстарының 90%-дан астамы пайдаланылуда. Нәтижесінде, Тәжікстан сияқты су ресурстарына бай мемлекеттерді қоса алғанда, өңір халқының 40%-дан астамы орталықтандырылған су жүйесіне қол жеткізе алмай отыр. Осыған байланысты қазіргі кезде орын алып отырған алауыздықтар мен Орталық Азия республикалары арасында аймақтық су ресурстарын бөлісу мәселелері бойынша келіспеушіліктер пайда болды және осы су мәселесі бойынша біршама ғалымдарда өз пікірлерін білдірген.

Қырғыз Республикасының Ұлттық ғылым академиясының М.М. Адышева атындағы Геология институтындағы география ғылымдарының кандидаты, Усубалиев Рыскул Абдыжакыповичтің пікірінше: «Судың кесірінен қақтығыстар орын алады. Бұл басты проблемалардың бірі. Біз болашақта келіспеушіліктер болмас үшін бірге ойланып, шешім

қабылдауымыз керек. Өйткені басқа елдер туралы айтпағанда, судың жетіспеушілігі қазір Қырғызстанның ішкі аймақтары мен ауылдары арасындағы жанжалдарға әкелуде», - дейді. Ал Қазақстан аумағында қандай мәселелер бар оған да көз жүгіртейік.

Қазақстанның географиялық ерекшелігінде – еліміздің аумағында сегіз су қоймасы бар оның жетеуі трансшекаралық – біз көрші елдерімізге өте тәуелдіміз деуге болады. Соңғы жылдары көрші мемлекеттер өздерінің шаруашылық жұмыстарын жүргізуде, климаты да өзгеріп жатыр, тіпті өздерінде судың жетіспеушілік мәселелері туындапта отыр, ал енді болашақта еліміздің болашақта қандай су қоры болатынын да болжау қиын[9].

Осы айтылған мәліметтерге қарай отырып Орталық Азиядағы су мәселесінен кейін қандай қауіп-қатерлер төнуі мүмкін:

1. Су тапшылығының артуы;
2. Жер үсті және жер асты суларының ластануы;
3. Су шығынының артуы;
4. Халықтың сапалы ауыз сумен қамтамасыз етілмеуі;
5. Мемлекетаралық келіспеушіліктер.

Сонымен қатар, халық санының жылдан-жылға өсуі және экономиканың дамуы салдарынан су ресурстарына төнер қауіп одан сайын артуы мүмкін[10].

Мінекей Орталық Азия аймағындағы ішкі факторлардың дамуындағы мәселелерге көз жүгірттік және оның қаншалық маңызды екенінде және одан төнертін қауіптіңде оңай емес екенін білдік. Ал енді аймақтық қатынастардың дамуына сыртқы факторларының әсері қандай және өзекті мәселелер туындауда ма соған назар аударайық.

Зерттеу нәтижелері

Аймақтық қатынастардың дамуына ішкі факторлармен қатар сыртқы факторлар да елеулі әсер етеді. Атап айтқанда, Орталық Азия аймағындағы ынтымақтастық су, энергетика және шекара проблемаларына байланысты қиындықтар бар. Сарапшылардың көпшілігі Орталық Азия елдерінің осы саладағы өзара іс-қимылын мәжбүрлі түрдегі қолдаудың әсері ретінде сипаттайды. Аймақ елдері арасындағы 150 түрлі келісімдер болған, және елдер арасындағы дау-дамайлар мен елдердің ынтымақтастықтан бас тартудың себептері де тереңрек саяси және тарихи деңгейде жатыр [9].

Бірақ осындай шиеленістер болғаныменде аймақ елдерінің достық қарым-қатынаста болуы 2023 жылы айтарлықтай жоғары нәтижеге жетіп отыр және Орталық Азия елдерінің қарқынды даму жолындағы да ерекше жақтарын атап өткенде жөн. Орталық Азиядағы интеграциялық үдерістердің дамуына бірқатар іргелі қолайлы жағдайлар ықпал етеді:

➤ Біріншіден, аймақ елдері арасындағы әлеуметтік-экономикалық және мәдени-гуманитарлық қарым-қатынастар сонау тереңде жатыр және әртүрлі форматтағы өзара тиімді экономикалық байланыстарды қалыптастыру үшін берік достық тамырларға ие;

➤ Екіншіден, аймақтың аймақ елдерімен де, алыс шетелдермен де сыртқы сауда айналымы үшін жоғары көліктік-транзиттік әлеуеті бар;

➤ Үшіншіден, аймақтың әлемдегі ең ірі теңіз және мұхит порттарына тікелей шығу мүмкіндігі жоқ, сондықтан көлік коммуникациялары Орталық Азия мемлекеттері үшін экономикалық, географиялық және стратегиялық тұрғыдан маңызды [10].

Өзбекстан Республикасының Президенті Ш.М. Мирзиёев талай рет атап өткендей, Орталық Азия аймағы пайдалы қазбаларға бай. Орталық Азияда орналасқан мұнай мен газдың, түсті металдардың, басқа да стратегиялық ресурстардың ірі кен орындары көліктік-транзиттік әлеуетті тиімді пайдаланудың маңызды факторына айналуға, Бұл тарапта басты мақсат аймаққа ірі халықаралық компаниялар мен фирмаларды тарту арқылы энергетика саласындағы белсенді ынтымақтастықты нығайту болып табылады.

Орталық Азия елдерінің интеграциясы шеңберінде капиталды және адами ресурстарды пайдалану, сондай-ақ ғылыми-техникалық прогресс нәтижелерімен өзара алмасу мүмкіндіктері әлі толық іске қосылмағанын атап өту қажет, бұл ретте ұзақ мерзімді перспективада әлемдік экономиканың өсуі мен дамуы негізінен осы факторлармен айқындалып отыр [11].

Осы мақала барысында жасалған зерттеу жұмысында бірқатар қиындықтар анықталды. Орталық Азия елдері шеңберінде интеграциялық процестерді кеңейту және тереңдету әлемдік ауқымдағы бірқатар жаһандық сын-қатерлермен қатар жүретін болады. Олардың ішіндегі ең маңыздылары біздің ойымызша келесілер болады:

- дәстүрлі отын-энергетикалық ресурстар қорларының азаюына байланысты баламалы энергия көздерін іздеу және энергетикалық қауіпсіздікті қамтамасыз ету;
- қоғамның әлеуметтік-экономикалық өмірі мен қызметінің барлық салаларына «жасыл технологияларды» кеңінен енгізу бойынша әлемдік талаптарды қатаңдату және осыған байланысты көмірсутек шикізатын пайдалануды шектеу;
- қосылған құнды құрудың жаһандық тізбегін трансформациялауға бағытталған ұлттық экономикалардың экономикалық дамуының қолданыстағы модельдерін қайта қарау;
- нано-био-және гендік технологияларды қолдана отырып, жаһандық өндірістегі түбегейлі өзгерістер және соған байланысты жаһандық экономиканың одан әрі дамуын алдын ала айқындайтын қоғамдағы жаңа технологиялық құрылым [12].

Қорытынды

Қорытындылай келе Орталық Азия сауда, инвестиция, бизнес, ғылым және инновациялардағы жаңа экономикалық мүмкіндіктер кеңістігіне айналуға. Дегенмен, мұнымен көптеген мәселеміз шешілмейді, бірақ Орталық Азия елдерінің қарыштап дамуы үшін экономикалық әлеуетімізді толық іске асыруымыз керек. Орталық Азия жаһандық Солтүстік пен Оңтүстікті, Батыс пен Шығысты байланыстыратын жол торабында орналасқан. Бұл кең перспективалар ашатын маңызды артықшылығымыз екені белгілі. Қазіргі кезеңде Транскаспий халықаралық көлік бағыты ерекше рөл атқарады. Ал оны ары қарай дамыта алсақ бұл дәліз бойынша көлік көлемін бес есеге арттыруға болады.

Ал осы даму жолында әлемдік экономиканың жоғарыда көрсетілген жаһандық сын-қатерлерін ескере отырып, Орталық Азия өңіріндегі интеграциялық процестерді одан әрі тереңдету экономикалық қатынастарды жаңа форматта құруға көмектеседі, өңірдің барлық елдерінің Еуразиялық экономикалық одаққа табысты кіруін жеделдетеді, сондай-ақ ұзақ мерзімді перспективада өңір елдерінің экономикалық даму векторын айқындайды.

Әдебиет:

1. Проект постановления президента республики Узбекистан Ш.М. Мирзиёева «Концепция комплексного социально-экономического развития Республики Узбекистан до 2030 года». Ташкент, 2019.
2. OECD. Sustainable infrastructure for low-carbon development in Central Asia and the Caucasus: Hotspot analysis and needs assessment. – Green Finance and Investment. Paris: OECD Publishing, 2019. 271 p.
3. Karthe D., Chalov S., Borchardt D. Water resources and their management in central Asia in the early twenty first century: status, challenges and future prospects // Environmental Earth Sciences. 2015. № 73(2). P. 487–499.
4. PopulationPyramid.net. Пирамида численности населения мира с 1950 до 2100 года. <https://www.populationpyramid.net/ru/центральная-азия/>
5. Radovanović M., Filipović S., Andrejević Panić A. Sustainable energy transition in Central Asia: status and challenges // Energy, Sustainability and Society. 2021. № 11(1).

6. Arteaga F. Energy Security in Central Asia: Infrastructure and Risk (ARI) [Electronic resource] // Elcano Royal Institute [website]. March 19, 2010. URL: <https://www.realinstitutoelcano.org/en/analyses/energy-security-in-central-asia-infrastructure-and-risk-ari/> (Accessed: 30.08.2022).

7. Baiyzbekov E. How harmful is the air in Central Asia — explained on the graphs [Electronic resource] // Central Asian Bureau for Analytical Reporting [website]. January 15, 2020. URL: <https://cabar.asia/en/how-harmful-is-the-air-in-central-asia-explained-on-the-graphs> (Accessed: 30.08.2022).

8. Junussova M. Cities and local governments in Central Asia: Administrative, fiscal, and political battles. Routledge, 2020. 146 p.

9. Гарбузарова Е.Г. Центральная Азия в современных мирополитических процессах. Киргизско-Российский славянский университет, Бишкек, 2020.

10. Жуков С.В. Центральная Азия и Китай: экономическое взаимодействие в условиях глобализации. М.: Инст-т миров. эк-ки и междунар.отн-й РАН, 2009.

11. Жуков С.В., Резникова О.Б. Центральная Азия в социально-экономических структурах современного мира. М.: Москов. обществ. научн. Фонд, 2001.

12. Нурланова Н., Расулев А. Центральная Азия: новые возможности и новые риски для устойчивого развития национальных экономик. Ташкент: Ташкент. гос. экон. ун-т, 2018.

References:

1. Proyeckt postanovleniya prezidenta respubliky Uzbekistan Sh.M. Mirziyoeva «Kontseptsiya kompleksnogo sotsialno-ekonomicheskogo razvitiya Respubliki Uzbekistan do 2030 goda» [Draft resolution of the President of the Republic of Uzbekistan Sh.M. Mirziyoyev “Concept of comprehensive socio-economic development of the Republic of Uzbekistan until 2030.”]. Tashkent, 2019. [in russ.]

2. OECD. Sustainable infrastructure for low-carbon development in Central Asia and the Caucasus: Hotspot analysis and needs assessment. – Green Finance and Investment. Paris: OECD Publishing, 2019. 271 p.

3. Karthe D., Chalov S., Borchardt D. Water resources and their management in central Asia in the early twenty first century: status, challenges and future prospects // Environmental Earth Sciences. 2015. № 73(2). P. 487–499.

4. PopulationPyramid.net. Piramida chislenosti naseleniya mira s 1950 do 2100 goda. [World population pyramid from 1950 to 2100.]. <https://www.populationpyramid.net/ru/tsentralnaya-aziya/>

5. Radovanović M., Filipović S., Andrejević Panić A. Sustainable energy transition in Central Asia: status and challenges // Energy, Sustainability and Society. 2021. № 11(1).

6. Arteaga F. Energy Security in Central Asia: Infrastructure and Risk (ARI) [Electronic resource] // Elcano Royal Institute [website]. March 19, 2010. URL: <https://www.realinstitutoelcano.org/en/analyses/energy-security-in-central-asia-infrastructure-and-risk-ari/> (Accessed: 30.08.2022).

7. Baiyzbekov E. How harmful is the air in Central Asia — explained on the graphs [Electronic resource] // Central Asian Bureau for Analytical Reporting [website]. January 15, 2020. URL: <https://cabar.asia/en/how-harmful-is-the-air-in-central-asia-explained-on-the-graphs> (Accessed: 30.08.2022).

8. Junussova M. Cities and local governments in Central Asia: Administrative, fiscal, and political battles. Routledge, 2020. 146 p.

9. Garbuzarova Ye.G. Tsentralnaya Aziya v sovremennykh miropoliticheskikh protsessakh [Central Asia in modern world political processes.]. Bishkek: Kirgizsko-Rossysky slavyansky universitet, 2020. [in russ.]

10. Zhukov S.V. Tsentralnaya Aziya i Kitay: ekonomicheskoye vzaimodeystviye v usloviyakh globalizatsii [Central Asia and China: economic interaction in the context of globalization]. M.: Inst-t mirov. ek-ki i mezhdunar.otn-y RAN, 2009. [in russ.]

11. Zhukov S.V., Reznikova O.B. Tsentralnaya Aziya v sotsialno-ekonomicheskikh strukturakh sovremennogo mira [Central Asia in the socio-economic structures of the modern world]. M.: Moskov. obshchestv. nauchn. Fond, 2001. [in russ.]

12. Nurlanova N., Rasulev A. Tsentralnaya Aziya: novye vozmozhnosti i novye riski dlya ustoychivogo razvitiya natsionalnykh ekonomik [Central Asia: new opportunities and new risks for sustainable development of national economies]. Tashkent: Tashkent. gos. ekon. un-t, 2018. [in russ.]

¹Бердыгулова Г.Е. ²Ерболат Е.

^{1,2}Казахский национальный педагогический университет имени Абая,
Алматы, Казахстан

E-mail:¹gberdygulova@mail.ru, ²erbolatelai@mail.ru

ПОЛИТИЧЕСКИЕ И СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ВОЗЗРЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ РЕГИОНАЛЬНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА И ГЛОБАЛИЗАЦИИ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Аннотация. В данной статье анализируются проблемы регионального сотрудничества в Центральной Азии. Целью данной статьи является анализ проблем регионального сотрудничества в Центральной Азии в условиях глобализации. Слово глобализация-это, как правило, характеристика, а не аналитическая категория. Новизна, направления и идеи исследования. В этой связи в статье мы сосредоточимся на позитивном и нормативном анализе глобализации. Особое внимание уделяется торговле, экологии, финансам и гендерным вопросам. Предпочтительной ситуацией является глобальная структура управления, основанная на принципах как экономической эффективности, так и социальной справедливости; однако нынешний нарушенный процесс глобализации, скорее всего, закончится регионализмом или даже национальным протекционизмом и конкуренцией. Многостороннее сотрудничество на основе выдвинутого здесь обоснования является неотложной необходимостью. Для Центральной Азии такое многостороннее региональное сотрудничество создает особые трудности. В связи с этим в этой статье рассматриваются возможности для решения таких проблем. В статье используются методы факторного анализа и синтеза. Также в статье анализируются уникальные аспекты взаимодействия политических и экономических факторов в условиях глобализации, что позволяет определить конкретные задачи и возможности для стран Центральной Азии.

Ключевые слова: Центральная Азия, глобализация, политика, социальная экономика, экономика, сотрудничество.

¹Berdygulova G.E. ²Erbolat E.

Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

E-mail:¹gberdygulova@mail.ru, ²erbolatelai@mail.ru

POLITICAL AND SOCIO-ECONOMIC VIEWS IN THE PROCESS OF REGIONAL COOPERATION AND GLOBALIZATION IN CENTRAL ASIA

Abstract. The purpose of this article is to analyze the problems of regional cooperation in Central Asia under the conditions of globalization. The word globalization is usually a characteristic rather than an analytical category. Novelty, directions and ideas of the research. In this regard, the article focuses on positive and normative analysis of globalization. Special attention is paid to trade, environment, finance and gender issues. The preferred situation is a global governance structure based on principles of both economic efficiency and social justice; however, the current disrupted globalization process is likely to end in regionalism or even national protectionism and competition. Multilateral cooperation based on the rationale advanced here is an urgent necessity. For Central Asia, such multilateral regional cooperation poses particular challenges. This article therefore explores possibilities for addressing such challenges. The article uses factor analysis and synthesis methods. The article also analyzes the unique aspects of the interaction of political and economic factors in the context of globalization to identify specific challenges and opportunities for the countries of Central Asia.

Keywords: Central Asia, globalization, politics, social economy, economics, cooperation.

Авторлар туралы мәлімет:

Бердыгулова Гүлмира Ертисқызы, география ғылымдарының кандидаты, доцент, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан.

Ерболат Елай, география мамандығы бойынша 2 курс магистранты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан.

Сведения об авторах:

Бердыгулова Гульмира Ертисовна, кандидат географических наук, доцент, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан.

Ерболат Елай, магистрант 2 курса по специальности география, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан.

Information about the authors:

Berdygulova Gulmira Ertisovna, Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan.

Erbolat Elay, 2nd year master's degree in geography, Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan.

*Келін түсті 23ақпан 2024 жыл
Қабылданды 25 мамыр 2024 жыл*